

**дефектолошка стручно-научна
проблематика**

Љупчо АЈДИНСКИ

**50 ГОДИНИ ОПШТЕСТВЕНА ГРИЖА ЗА ЛИЦАТА СО ПРЕЧКИ ВО
РАЗВОЈОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1949-1999)**

Лицата со пречки во развојот, односно хендикепираните лица како мошне голема популација околу 10% од вкупното население во светот (според Светската здравствена организација), го окупираат човештвото со своите проблеми што немаат само индивидуална туку и општествена димензија.

Засилениот интерес за решавањето на животните проблеми на овие лица во целиот свет, особено се манифестираа во текот на втората половина од овој век. Ова е видливо низ с# поголемото научно и општествено отворање на овој проблем, потоа низ зголеменото финансиско ангажирање, нормативното регулирање во меѓународни и национални рамки, ширење на мрежата на различни установи за лицата со пречки во развојот и с# поголемото интересирање и давање помош од голем број на меѓународни и национални хуманитарни организации.

Организираната општествена грижа за лицата со пречки во развојот во Р. Македонија, како што се глумите, слепите, ментално ретардираните, телесно инвалидните и други, изразена преку заштитата и рехабилитацијата односно нивното згрижување, образование, оспособување за работа и вработување започнува веднаш по Втората светска војна. При тоа значајно е да се одбележи дека грижата за овие лица и нивната рехабилитација во определени временски интервали на општествениот развој имаше и соодветен приоритет со оглед на тоа што посебно на подрачјето на Македонија, како што веќе нагласивме до ослободувањето не постоеше никаква организирана заштита и рехабилитација за овие лица.

Отсуството на институционални облици, стручни кадри и практично искуство на планот на заштитата и рехабилитацијата на лицата со пречки во развојот (слепи, глуви, ментално ретардирани, телесни инвалиди и др.) до ослободувањето, создаваше огромни тешкотии во создавањето на нашиот систем бидејќи мораше да се тргне од самиот почеток во решавањето на напластените проблеми и потреби на овие лица, што со векови биле запоставувани.

Правејќи увид на општествената грижа за инвалидните лица за период од пет децении, во овој простор не е можно да се каже с#. Може да нагласиме дека се постигнати значајни резултати и дека општествените напори беа постојано насочувани кон максимално развивање на преостана-

тите психофизички потенцијали кај овие лица, нивното вклучување во процесите на трудот и нивната социјална интеграција.

Мошне брзо по ослободувањето, тогашното Министерство за социјални грижи на Македонија со кое раководеше Реис Шакири ги согледа основните животни проблеми на инвалидните лица и презеде мерки за организирање разновидни облици на грижа за нив. **Така, во 1949 година дојде и до отворање на првата установа за дефектни деца, како што тогаш се викаше, во с. Петровец-Скопско, која по неколку месеци се пресели во Скопје, а оттаму во Битола каде што беа обезбедени подобри просторни и други услови за работа.** Пред отворањето на установата претходно се подготвија подготовки за откривање и собирање на деца со пречки во развојот и подготовка за оспособување на соодветен дефектолошки кадар со испраќањето на група учители на дефектолошката школа **во 1947 година во Белград.** Всушност тоа беа првите дефектолози (Славчо Керамитчиевски, Деса Александрова, Славко Андреевски и Илија Пецевски) кои ја започнаа работата во оваа установа на чело со Славчо Керамитчиевски како директор на установата.

Првите искуства од работата на ново отворената установа мошне јасно го исфрлија на виделина широкиот спектар на специфични потреби во однос на рехабилитацијата, односно оспособувањето за самостоен живот на лицата со разновидни оштетувања (глуви, слепи, ментално ретардирани, телесни инвалиди и др.). Токму тие почетоци на работата, што ги карактеризира мошне висок степен на професионален однос, во тогашните услови, јасно ја потенцира императивната нужност за одделен третман на децата со различните видови на оштетеност. Затоа, првата установа за глуви деца, односно денешниот Завод за рехабилитација на деца со оштетен слух во Битола (за кого што со право е врзана оваа прослава), претставува стручниот супстрат на идеите и основата за разгранување на соодветна мошне широка мрежа на установи за заштита и рехабилитација за одделни видови на оштетеност во Р. Македонија.

Накусо ќе го прикажеме развојот на мрежата на установи и сето тоа што се создаде во овие 50 години.

Прво, во процесот на развојот на мрежата на установите, првата установа што веќе ја споменавме продолжи со работа како Завод за рехабилитација на деца со оштетен слух и говор “Кочо Рацин” во Битола чии основни задачи беа и останаа: предучилишното воспитание, основното образование и корекцијата на слухот и говорот. За таа цел во Заводот работеа и работат детска градинка и основно училиште за глуви и наглуви деца.

По неколку години од работата на оваа установа се извршија подготовки за професионално оспособување на лицата со оштетен слух, за да Извршниот совет на Македонија во 1955 година го отвори првото стручно занаетчиско училиште за глуви младинци, кое и денес работи како Центар за образование и рехабилитација на младинци со оштетен слух “Партение Зографски” во Скопје.

Покрај тоа, искуството од работата на Заводот за рехабилитација и корекција на говорот во Битола укажа на потребата од создавање на посеб-

на институција во која ќе се третираат прашањата поврзани со: превентивата, детекцијата, дијагностиката, раниот третман и повисок степен на стручна работа.

Токму заради тоа во 1960 година Извршниот совет на Р. Македонија го основа Аудиолошкиот центар со седиште во Скопје, кој и денес работи како Институт за рехабилитација на слух, говор и глас. Подоцна од оваа установа се издвои нејзиното одделение што работеше во Битола во посебна установа-Завод за рехабилитација на слух, говор и глас која што и денес работи под тој назив.

Во периодот од 1955-1960 година се актуелизира како сложен проблем и вработувањето на глуви лица особено по стручното оспособување на првите генерации-глуви младинци. Тоа набрзо услови во 1960 година да се отвори првата заштитна работилница “Светлост” за глувонеми лица која вработи дел од овие младинци, а определен број се вработи во отвореното стопанство.

Со отворањето на оваа и на други заштитни работилници во Републиката се оформува мрежата на институционална заштита и рехабилитација на лицата со оштетен слух што го опфаќа нивниот третман од предучилишното па с# до нивната интеграција во животот и работната средина.

Второ, паралелно со развојот на институционалната заштита и рехабилитацијата на лицата со оштетен слух и говор се развиваше и мрежата на институциите на лицата со оштетен вид, односно слепите и слабо-видните деца и младинци. Така, во 1954 година Извршниот совет на Македонија основа училиште за основно образование на слепи деца во Скопје, а во 1959 година беше основан и Завод за работно и професионално оспособување на слепи лица во Драчево, Скопско. Во 1962 година беа создадени нови современи просторни и кадровски услови за третман на овие лица, што доведе до интеграција на овие две установи.

Од 1962 година до денес, рехабилитацијата на слепи и слабо-видни деца и младинци се врши во единствената установа-Завод за рехабилитација на деца и младинци со оштетен вид “Димитар Влахов” во Скопје, кој обезбедува предучилишно воспитание, основно образование, насочено образование и музичко образование.

Иако значителен број на слепи лица се вработуваат на отворени работни места постојат и повеќе заштитни работилници во Републиката, што претежно вработуваат слепи лица, како што се заштитните работилници во Скопје, Битола, Охрид и други.

Трето, развојот на мрежата на установи за ментално ретардираните лица започнува значително подоцна за разлика од онаа за глувите и слепите. Основањето на установите за ментално ретардирани лица се вршеше зависно од степенот на менталната ретардација. **Бидејќи најмногу се манифестираат проблемите на најтешко ментално ретардираните лица како за родителите така и за општеството, затоа првата установа за нив е формирана 1958 година, во Демир Капија, каде што и денес работи.**

Оваа установа во 1970 година просторно се проширува и ги опфати и тешко ментално ретардираните лица. Основната дејност на оваа установа за обезбедување и сместување, нега и исхрана се прошири и на стекнување елементарно воспитание и работна преокупација.

Подоцна се актуелизира и проблемот на умерено ментално ретардираните лица како и потребата од стручно следење на оваа проблематика, спроведување на превентивна заштита, дијагностицирањето и раниот третман на ментално ретардираните деца. За таа цел Извршниот совет на Македонија во 1965 година донесе решение за основање на **Завод за рехабилитација на умерено ментално ретардирани деца и младинци во Скопје.**

За лесно ментално ретардираните деца и младинци мрежата на установи за основно и средно образование интензивно започна да се реализира од учебната 1966-1967 година со отворањето на првото специјално училиште во Прилеп, па потоа во Битола, Скопје, Велес, во Ново Село, Струмичко и две училишта за средно образование за лесно ментално ретардирани деца во Скопје и Штип, како и со отворањето на поголем број посебни паралелки за лесно ментално ретардирани деца во повеќе од 20 редовни основни училишта.

За лесно ментално ретардираните младинци што не можеа да се вработат во редовното стопанство и за умерено ментално ретардираните младинци, беа формирани заштитни работилници во Скопје, Битола, Прилеп, Охрид и во другите места во Републиката. Во последните години започна процесот и со отворањето на дневни центри за умерено и тешко ментално ретардирани лица и со комбинирани пречки во развојот. **Беа отворени два такви центри во Крива Паланка и во Скопје, а во текот на оваа година се отворија 10 групи за дневно згрижување на тешко ментално ретардираните деца и деца со комбинирани пречки во развојот од предучилишна возраст при детските градинки во Штип, Куманово, Охрид, Скопје, Тетово, Битола, Гевгелија и на други места.**

Четврто, за телесно инвалидните лица, заради тежината на оштетувањата и други причини што не можат да се вклучат во редовното образование, беше основан **Завод за заштита и рехабилитација на тешко инвалидни деца и младинци во Бања Банско, Струмичко во 1970 година.** Во овој Завод се обезбедуваат соодветни облици на заштита и образование на корисниците за добивање на сите степени на образование.

Петто, во последниве години исто така се започна и со интегративното, односно инклузивното образование на деца со пречки во развојот во редовните градинки и училишта. Иако тој процес е инцидентен, неорганизиран и некоординиран, бројот од околу 400 интегрирани деца не треба да се потцени, туку не обврзува да на овој сложен процес му пристапиме многу по организирано и подготвено.

По овој кус преглед, можеме да констатираме дека во Републиката е обезбеден соодветен систем на институции за заштита, воспитание, образование и рехабилитација што ги задоволува потребите на лицата со разни видови и степени на попреченост во развојот.

Ова се потврдува со фактот дека во нашата Република се основани и денес работат:

- 15 установи за заштита, образование и рехабилитација со капацитет од 1500 корисници;
- 75 посебни паралелки за основно образование при редовните училишта во повеќе од 20 општини со опфатеност од 560 ученици.

По одделни видови и степени на лицата со пречки во развојот по-соодветно може да се види од следниот преглед:

Преглед

на бројот на паралелките и учениците во посебните установи и училишта во Р. Македонија во 1998 год.

Установа-училиште	бр. на установи	бр. на паралелки	бр. на ученици	Дефектолошки кадар		
				кои работеле	сега работат	Вкупно
I. Установи за ментално ретардирани лица						
1. посебни основни училишта за лесно МРУ	4	104	670	79	72	151
2. посебни средни училишта за лесно МРУ	2	29	258	5	2	7
3. редовни основни училишта во кој постојат посебни паралелки		75	560	83	44	126
4. Завод за рехабилитација на умерено ментални ретардирани деца и младинци-Скопје	1	7	61	46	16	62
5. Дневен центар за умерени и тешки МРЛ-Крива Паланка	1	2	22	/	/	/
6. Специјален завод за тешко и длабоко МРЛ-Демир Капија	1					
6.1 Специјален завод за тешко и длабоко МРЛ-Демир Капија-тешко МРЛ		15	97	13	3	16
6.2 Специјален завод за тешко и длабоко МРЛ-Демир Капија-длабоко МРЛ		30	333	/	1	1
ВКУПНО (за I.)	9	262	2005	226	138	364

II. Установи за лица со оштетен слух						
1. Институт за рехабилитација на слух, говор и глас-Скопје	1					
1.1 Институт за рехабилитација на слух, говор и глас-Скопје-слушно оштетени деца	стационар. и амбуланта	3	53	25	24	49
1.2 Институт за рехабилитација на слух, говор и глас-Скопје-деца со говорни оштетувања		3	840			
2. Завод за рехабилитација на слух и говор-Битола	1					

2.1 Завод за рехабилитација на слух и говор-Битола-слушно оштетени деца	амбуланта	2	12	14	11	25
2.2 Завод за рехабилитација на слух и говор-Битола-деца со говорни оштетувања	амбуланта	2	451			
3. Завод за рехабилитација на деца со оштетен слух-Битола-основно образование	1	10	72	69	26	95
4. Центар за образ. и рехабилитација на младинци со оштетен слух-средно образование	1	8	56	11	1	12
ВКУПНО (за II.)	4	28	1484	119	62	181

III. Установи за рехабилитација на деца и младинци со оштетен вид	1					
1. Завод за рехабилитација на деца и младинци со оштетен вид-Скопје "Димитар Влахов"				30	8	38
1.1 Завод за рехабилитација на деца и младинци со оштетен вид-Скопје "Димитар Влахов"-основно образование		8	31			
1.2 Завод за рехабилитација на деца и младинци со оштетен вид-Скопје "Димитар Влахов"-средно образование		5	15			
ВКУПНО (за III.)	1	13	46	30	8	38

IV. Установа за рехабилитација на инвалидни деца Бања Банско-Струмица	1			3	2	5
1.1 Установа за рехабилитација на инвалидни деца Бања Банско-Струмица- основно		5	16			
1.2 Установа за рехабилитација на инвалидни деца Бања Банско-Струмица- средно		2	19			
1.31 Установа за рехабилитација на инвалидни деца Бања Банско-Струмица- неопфатени		/	25			
ВКУПНО (за IV.)	1	7	40	3	2	5
СЕВКУПНО во Р.М. (I+II+III+IV)	15	310	3549	378	210	588

Во Република Македонија постојат и работат 100 претпријатија за вработување на инвалидни лица во кој се вработени 5000 лица од кој половината се инвалидни лица. Но и покрај тоа само во Скопје чекаат за вработување околу 1000 инвалидни лица.

Паралелно со развојот на мрежата на установите за заштита и рехабилитација на лицата со пречки во развојот во Републиката, општеството преку своите органи и нивните стручни служби и другите стручни асоцијации посебно обрнуваше внимание и постигна солидни резултати во поглед на создавањето на услови за изградување на еден современ систем на заштита и рехабилитација на овие лица, прифаќајќи ги Меѓународните документи на

ООН и Меѓународните организации како и донесување на соодветни закони за правата на хендикепираните лица. Потоа, во обезбедувањето на потребните материјални средства за изградба и опремување на современи установи за заштита и рехабилитација, обезбедување на стручни кадри, учебници, дидактички материјали и други технички аудиовизуелни средства и создавање на законодавна правна основа на заштитата и рехабилитацијата во Републиката.

Би се направила неправда, ако не се каже, дека постигањето на сите овие резултати, покрај ангажирањето на организациите, органите, заедниците и лично од поедини општественици, голем придонес дадоа и даваат, дефектолозите чиј број во Македонија изнесува повеќе од 400, што непосредно со децении беа и сè со овие лица и ја делеа и делат нивната судбина.

Дефектолозите во Македонија не само што ја збогатија практиката, туку дадоа значаен прилог во дефектолошката теорија и во научно-истражувачката и наставно оспособувачката кадровска работа. Исто така се одбранети и неколку докторски дисертации и магистерски трудови од областа на дефектолошката проблематика, објавени се повеќе десетици стручни и научни публикации и универзитетски учебници од областа на заштитата и рехабилитацијата од наши дефектолошки кадри. Потоа се објавени околу 500 стручни и научни трудови во домашни и странски списанија. Исто така од дефектолози што се вработени во практиката се напишани и излезени од печат одреден број учебници за потребите на посебните училишта и другите установи во Републиката.

Проблемот од недостиг на дефектолошки кадар во Републиката можеме со задоволство да констатираме дека е веќе надминат. Имено, со ангажираноста на Сојузот на дефектолозите на Македонија и инвалидските организации преку конкретно подготвени студиски проекти и концепции го иницираа отварањето на дефектолошките студии што наиде на безрезервна поддршка на надлежните органи, Универзитетот, Филозофскиот факултет, а посебно на големото разбирање на деканот на овој факултет, проф. д-р Трајан Гоцевски. Тоа овозможи набрзо да се отворат и да започнат со работа студиите по дефектологија-денешниот Институт за дефектологија во рамките на Филозофскиот факултет. Оваа година се запишаа студенти од седмата генерација, веќе апсолвираа три генерации од кои повеќе од 30 студенти дипломираа и се вработија.

Треба да се истакне, дека основна карактеристика на развојот на заштитата и рехабилитација на лицата со пречки во развојот во Р. Македонија претставува сознанието за комплексноста и сложеноста на овој процес, за интегралниот пристап од аспект на медицината, дефектологијата, социјалната заштита, образованието, пензиско-инвалидското осигурување итн. за што зборува ангажираноста на скоро сите општествени дејности во остварувањето на општествената грижа за овие лица во нашата Република.

Зборувајќи за овие достигнуања, треба да се истакне и тоа, дека, како и во другите области, така и во оваа, науката и практиката во најново време овозможија посовремени системски решенија како во организацијата, така и во методологијата на заштитата, третманот, воспитанието и образованието и воопшто во процесот на рехабилитацијата. Сето тоа бара понатамошно

следење на овие нови трендови, создавање на нови облици и методологија на работа во оваа област, измени и дополнувања на законската регулатива, на нормативите и стандардите во заштитата и рехабилитацијата.

Прикажувајќи ја оваа ретроспектива, се разбира во минимални рамки на 50 години работа и активност во оваа област, се надеваме дека општествената заедница преку сегашните свои надлежи органи и институции, врз основа на своите овластувања, со верба дека и во овие исклучително тешки услови, ќе продолжи да ја дава својата помош и не само што ќе ја поддржи досегашната активност на овој план, туку ќе направи многу повеќе од досега постигнатото. Тука, пред с#, мислиме на научните достигнувања, оспособениот стручен кадар, обезбедениот функционален простор и опрема, подобрената материјална основа од некогаш кога почнавме и многу поповолната законодавна правна основа. На сето тоа треба да се додаде и Меѓународната правна регулатива, која во последните децении е мошне богата и сеопфатна, како на пример Стандардните правила за изедначување на можностите за хендикепираните лица, Извештајот од Саламанка и многу други декларации и резолуции.

Но, и покрај сето ова не можеме а да не кажеме дека во последните 10 години во време на транзициониот период и сите немили настани што се случуваа околу нас, негативно се одразија врз развојот во оваа област, а особено врз квалитетот во работата и стандардот на корисниците во посебните установи и училишта. Сето ова придонесе да доцниме и во следењето на новите трендови во третманот на овие деца, ширење на мрежата на рехабилитациони и едукативни установи со помали капацитети лоцирани близу до местата на живеење на овие лица и да се започне со организирано и подготвено интегрирано, односно инклузивно образование.

Во оваа тешка ситуација, должност ни е да ја истакнеме големата помош што ја даваат хуманитарните организации од земјата и од странство. За сето тоа што тие го прават од името на нашите корисници крајно им благодариме и се надеваме дека со таквата помош ќе продолжат и поантаму.

Ajdinski LJUPCO

**50 YEARS OF PROTECTION, EDUCATION AND REHABILITATION
OF THE PERSONS WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES
IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA**

In this work, author on the systematic way presents the beginnings and the most important indicators in the development of community care for the handicapped persons in Macedonia in the past 50 years. Also, there are important explications about the developmental tendencies in the care and rehabilitation connected with the level of world scientific increment, as well as the huge number of data base of the institutions, persons with developmental disabilities, professional staff and etc.